

VÝŠIVKY MÁRIE HOLLÓSYOVEJ

Eva Cisárová-Mináriková

Na Svetovej výstave v Paríži v roku 1900 získala expozícia ženského Spolku **Izabella** v pavilóne Rakúsko-Uhorska všetky hlavné ocenenia. Zlatú Grand Prix dostali textilie „... slečny Márie von Hollósy, tejto koruny našich učiteliek, vyhotovujúcej najpôvabnejšie modely“.¹ Autorka bola zvlášť ocenená striebornou medailou za zlatú kazulu – omšové rúcho a vyšivačkám spolku Márii Slobodovej a Márii Hrobárovej udelili bronzové medaily za realizácie prác.² Napriek tejto skutočnosti sa doteraz o výrazne ocenej autorke a o významnej textilnej tvorbe Spolku Izabella písalo v odbornej tlači minimálne.³ Aj výskum odborných inštitúcií ich desaťročia ignoroval. Máriu Hollósyovú vzácne spomenuli autorky textov o ľudovej a panskej výšivke.⁴ Čo nám ale dosvedčujú dostupné fakty o umeleckej tvorbe žien, našich predchodkýň, na území západného Slovenska spred 130 rokov?

Tereziánska reforma uhorského základného školstva nariadením *Ratio educationis* z roku 1777 a neskoršie jozefínske reformy položili základ jednotnej školskej sústavy v habsburskej ríši, zaviedli povinnú školskú dochádzku a podnietili vznik množstva nových škôl. Ich cieľom bolo okrem iného odstrániť nevzdelanosť dievčat s **na-smerovaním** na praktické vyučovanie, dať ženám príležitosť na dôstojnejšie pracovné uplatnenie v živote. Vznikali tzv. dievčenské školy – dielne domácich ručných prác. V roku 1788 bola v Telči zriadená pracovná škola vyšívачská, v rokoch 1804 – 1820 šírila osvetu a odborné vzdelanie dievčenskú školu pre umenie domácej výroby na zámku Kunín založená donátorkou grófkou Truchses-Zeil.⁵ Tomuto cieľu výdatne pomáhala aj prvá učebnica vyšívania – vzorkovník s dobovou ornamentikou vydaný v roku 1806 v Lipsku. V ovzduší šíriacej sa osvety začína aj náš ženský vyšívачský príbeh.

V zápise cíferskej kroniky z roku 1936 je uvedené: „V 1888 roku prišla na kerestúrsku poštu zavaršacká grófka Mailáthová v sprievode cíferskej grófsky Šarloty Zichy, ktorá bola dvornou dámou kráľovnej Alžbety, a uvideli tam dve bábkky v kerestúrskom kroji, ktoré slečna Mária Hollósy, vtedajšia kerestúrska poštmajsterka, sama zhotovila. Tieto bábkky sa tak zapáčili grófske Šarlote, že si ich vyžiadala pre kráľovnú Alžbetu, ktorému želanu slečna Hollósy ihneď vyhovel. Práve v tom čase sa mala konať veľká výstava v Pešti, na ktorú boli zaslané tieto bábkky v slovenskom kroji a tešili sa tam veľkej obľube. Sám minister obchodu gróf Baroš prejavil veľký záujem o tieto vyšívачky a z jeho

podnetu aj vznikla vyšívачárska škola. Za vedúcu školy navrhol hlavný išpán gróf Jozef Zichy kerestúrsku poštmajsterku, ktorá mala smelosť ku kráľovskému dvoru bábkky v krojoch poslať. Pôvodne mala byť škola v Kerestúre, kde však trvala krátko. V júni 1892 bola prenese-ná do Cífera.“⁶

Kronikárom opísané zdanlivo náhodné stretnutie troch žien a najmä zanieťenie lokálpatriotky grófsky Šarloty Ziči (Zichy) stáli pri zrode myšlienky vyššieho vzdelania žien. Na stoličnej schôdzi v roku 1880 v Bratislave bolo rozhodnuté vytvoriť školu na prianie žiadateľky. Mecénka veľkoryso ponúkla zriadiť školu kreslenia aj s dielňou v areáli parku pred ich kaštieľom v Cíferi. Zakladateľka zabezpečila škole podmienky na jej existenciu, následne tiež objednávky od šľachty a cirkvi. Za hlavnú inštruktorku prvej vyšívачárskej školy u nás menoval gróf Jozef Ziči slečnu Máriu Hollósyovú, „ktorá už v tom čase vlastnila a doniesla si so sebou viac starobyľých vyšívачiek, zozbieraných s osobitnou znalosťou v troch župách Slovenska, aby jej slúžili pri výučbe ako vzorkovníky“.⁷ Výročná správa Spolku Izabella o nej neskôr píše, že „práce podľa jej dokonalých návrhov vyhotovené boli vždy plné geniálnych nápadov“.⁸

Narodila sa 1. februára 1858 v obci Opoj⁹ pri Trnave, kde sa udržiavala vyšívачárska tradícia. Údajne rada vyšívачovala so sesternicami Liškóvými¹⁰ a ako dievča z bohatej zemianskej rodiny študovala na umeleckopriemyselnej škole v Budapešti.¹¹ Rané obdobie jej života nebolo veľmi šťastné. Dievčina sa zalúbila, no sobáš jej rodičia neakceptovali. Rodinný konflikt skončil tragicky, smrťou mladého muža.

01 Detail figúry orla z orolskej zástavy, stonkový a rozštepný steh

Detail of the flag's eagle, herringbone and split stitches

Foto: J. Schwarz

02 Živóťik korunovačných šiat pre cisárovnú Zitu, 1916

Bodice of coronation dress for Empress Zita, 1916

Zdroj: archív autorky

03 Mária Hollósyová vo vyšívачanom dámskom kostýme s blúzkou a pásom z hodvábu

Mária Hollósy in embroidered ladies' suit with a blouse and silk belt

Zdroj: archív autorky

04 „Vipisovačky“, „švadleny“ s vypnutými rámmi a vysekávač kariet v „rajziškole“, areál kaštiela Zičiovcov

“Markers”, “seamstresses” with stretched frames and card cutter in “rajziškola”, the premises of Zichy family manor house

Zdroj: archív autorky

05 Izabella Habsburská s dcérami vo vyšívanych šatách s hodvábnym pásom v drieku podľa návrhu Márie Hollósy, okolo roku 1896

Izabella **Habsburg** with her daughters in an embroidered dress with a silk belt around the waist according to Mária Hollósy's design, around 1896
Zdroj: CÍŠÁROVÁ-MINÁRIKOVÁ, E. *Mária Hollósy (1858 – 1945). Znovuobjavené vyšívky*. Bratislava, 2013, s. 3.

06 Ukážka z ponukového katalógu Spolku Izabella, 1913

Example from the product catalogue of Izabella Society, 1913

Zdroj: archív MMB

Vydedená dcéra musela navždy opustiť rodičovský dom, zriecť sa príbuzenstva a odísť bez majetku.¹² V tom čase bola osamelá žena bez rodinného zázemia a kontaktov existenčne úplne ohrozená. Mala však vzdelanie, zamestnala sa ako poštmajsterka na kerestúrskej pošte a dokázala sa sama užiť. Bola emancipovanou ženou par excellence a popri práci vedúcej poštového úradu sa venovala svojej obľúbenej tvorbe textílií. Náhoda či osud chceli, že dve z nich, umiestnené v interiéri kancelárie, upúťali pozornosť vplyvných návštevníkov. Tie boli ochotné diela prezentovať na chýrnej výstave v Pešti, dokonca aj na cisárskom dvore vo Viedni. A tak sa z dievčiny odvrhutej vlastnou rodinou stala hlavná učiteľka a inštruktorka školy – profesionálna návrhárka dielne.

Jej pedagogický program pozostával v prvom rade z výučby kresby v škole kreslenia, tzv. rajziškole. Podkladom na vyšívanie bola kresba na látke – „vipisovanie“ a mohli ho robiť iba kresliarsky najtalentovanejšie ženy – „vipisovačky“. Kresba na papieri slúžila aj na vysekávanie „mustry“ – karty z kartónu pod reliéfne tvary písma či rastlinné motívy. Tie boli prekryté nášivkou strieborných či zlatých nití výlučne na lícnom povrchu textílie. Rezanie kariet, umelecko-remeselnú prácu, vyhotovoval jediný muž tohto ženského spoločenstva. Martin Banič sekal karty aj pre všetky vyšivačky z okolitých dedín i na vývoz do Viedne a Budapešti.¹³ Druhá časť výučby, realizácia vyšíviek, pozostávala z práce na perfektne vypnutej látke na

ráme, čo bolo výrazné novum kvalitnej realizácie objednávok. Hneď prvé účasti na výstavách priniesli autorke i škole obdiv a ocenenia: striebornú medailu v roku 1891 v Komárne, zlatú v roku 1892 v Trnave. Exponáty tvorili rozmerne sakrálné textílie – antependiá, 3 m široké oltárne plachty, liturgické rúcha – ornáty, zástavy, ale aj šľachtické profánne odevné a interiérové textílie pre rodiny Zičiovcov, Pálfiocov (Pálffy) na Červenom Kameni a Paluďaiovcov (Palugyay) v Bratislave. Vyšívky striedajúce množstvo rozmanitých techník striebornými nitami, pravým plochým zlatom i plastickým dutým gourtelom či španielskymi nezosúkanými hodvábnymi boli aplikované na jemnom batiste, najčastejšie na prírodnom hodvábe. V kompozícii raz dominovalo zlato, reliéfnosť a väzbové textúry na damaškoch, inokedy, vo figurách a flóre, malba ihlou hodvábnom na hodvábe. V prelamovaných technikách na bielom batiste sa pohrávali s lomom svetla a tieňa v perforáciách a vrstvení nití. Práce boli olemované paličkovanou čipkou, zlatými bortňami či pozamentmi – kovovými krútenými strapcami. Odzrkadľuje sa v nich nadväznosť na stredovekú ženskú kláštornú tvorbu vzácných vyšívanych paramentov podľa knižných iluminácií aj technologické zúročenie reliéfnej práce so zlatom z vyšivačských cechov 15. storočia. Nachádzajú sa v inventároch chrámov a múzeách v Bardejove, Levoči, Spišskej Kapitule, Smižanoch, Košiciach a Banskej Bystrici. V roku 1894 Hollósyová navrhla a zrealizovala model dvojdielných dámskych

šiat inšpirovaných ľudovým opletkom s plnou výšivkou na rukávcoch, okolo krku a na manžetách s naskladaním na vrapy. Model bol publikovaný v nemeckom módnom časopise *Die Modenwelt* 9. júna 1895 ako „model Marie von Hollósy z výšivkárkej školy v Cíferi“.¹⁴ Vychádzkové šaty sa tak stali obľúbeným módnym hitom pre dievčatá a dámy monarchie.¹⁵ Variácie vo farebných a tvarových obmenách sa neskôr preslávili pod názvom Izabella blúza, pánsky variant Albrecht či Croy blúza – dodnes vyvázaný artefakt do všetkých krajín Európy aj zámoria.¹⁶

Administratíva Rakúsko-Uhorska koncom 19. storočia v snahe zabezpečiť prácu na vidieku štatisticky zisťovala typy ľudového remesla v regiónoch s cieľom založiť vhodné inštitúcie na ich podporu a rozvoj. Slovenská inteligencia propagovala ľudovú produkciu výstavami a predajom výrobkov v kúpeľných mestách. Medzi najvýznamnejšie aktivity patrila výstava slovenskej ľudovej výšivky a krojov ženského spolku Živena v Turčianskom Svätom Martine v roku 1887 a Národopisná výstava československá v Prahe v roku 1895, ktorej slovenskú časť zorganizoval najmä Dušan Jurkovič.

Ženský spolok na podporu výšivky domácej výroby, nazývaný neskôr Spolok Izabella, bol zaregistrovaný s podporou štátu 20. decembra 1895.¹⁷ Bol najväčšou organizáciou svojho druhu nielen u nás, ale aj v Európe. Vznikol v Bratislave a vysokú **výtvarno-technickú** úroveň dosiahol zamestnaním výlučne kvalifikovaných učiteliek, absolventiek umeleckoremeselných

škôl. Dal prácu, odborné vzdelanie a zárobok žiteľkám slovenských rodín. Objednávky prijímal zo šľachtických a cirkevných kruhov, žal úspechy na medzinárodných veľtrhoch a výstavách. Jeho nadšenou zakladateľkou a propagátorkou výšivky bola kozmopolitne orientovaná arcivojvodkyňa Izabella von Croÿ-Dülmen (1856 – 1931), manželka arcivojvodu Friedricha Mariu Albrechta Rakúsko-Tešínskeho.

Stanovy spolku dokladajú jej veľkorysosť. Predpokladali rozvoj všetkých druhov výšiviek a čipky, vysokú úroveň realizácie prác, objavovanie a hlavne uchovávanie pôvodných domácich vzorkovníkov. Osobitný paragraf bol venovaný zachovaniu národného charakteru výšivky v regióne školy. Na krásu slovenskej výšivky upozornil Izabellu Eduard Krajniak, ktorý ju po príchode do Bratislavy učil po maďarsky a zoznámil ju aj so slovenskými vyšivačkami. Neskôr poznamenal: „Kolik očí slovenských, inteligentů dívalo se od dávných dob na nádherné ty fantazie, vytvořené zručnými prsty Slověnek – a nezbudil se u nich pro ne zájem! Vznešená, slovenskému národu cizí dáma musela teprva přijít, aby světu objevila poklad, kterým vzdělanější domácí vrstvy pohrdaly.“¹⁸

Šarlota Zičí v *Nedelných novinách* pred 120 rokmi napísala: „Spolok mal už hneď pri vzniku k dispozícii podľa vedenej štatistiky 900 vyšivačiek, roztrúsených v 56 obciach Bratislavskej župy. Našťastie sa mu ponúkal už v Cíferi pripravený, hotový ústav vyšívania, ktorý vedie Mária Hollósy, a jej vyšivačky sú zručné v umeleckej práci. Ved' už v roku

1893 boli väčšie, vzácné a hodnotné objednávky poslané na výstavy do Viedne, Bruselu, Madridu, aby aj zahraničie spoznalo výšivky našej krajiny. V knihe objednávok vidíme popri mene kráľovnej Alžbety mená arcikňažnej Alžbety, španielskej kráľovnej, arcikňažnej Márie Terézie, grófký d'Oultremont z Bruselu, kňažnej Beaufort v Paríži, kňažnej Alba v Madride. Len čo bol Spolok Izabella založený, prevzal školu a dielňu v Cíferi, aby sa hneď pripravil na miléniovú výstavu. Pripravené exponáty sa vyhotovili sčasti podľa vzorníkov, ale zväčša podľa návrhov a nákresov Márie Hollósy. Čas bol krátky, avšak práce plynuli počas zimy 1895 – 6.“¹⁹ Na výstavu vyhotovili 6 exponátov. Jedným z nich bola zlatá kazula – výšivka zlatom, striebrom a hodváboom so zrkadlovito rozvitým rastlinným vzorom, s vročenním 1896 a s dedikačným textom a signovaním na vnútornej strane.²⁰ Autorka bola odmenená na tejto výstave striebornou medailou. Replika zlatej kazuly pre cíferskú faru, vyšitá na hodvábe v neapolskej žltej s vročenním 1899, bola ocenená na Svetovej výstave v Paríži. Ďalších päť diel pre miléniovú výstavu tvorili dve antependiá, kreslo pre panovníka s vyšitou zväčšeninou čepca z Bánoviec a dve blúzky, ukážky vtedy modernej výšivky na tule podloženom hodváboom. Spolok sa o rok úspešne zúčastnil na vianočnej výstave v Umeleckopriemyselnom múzeu v Pešti.

V tomto čase boli v blízkosti Cífera ešte dve ďalšie školy – jedna v Zavare, ktorú založila barónka Štefánia Majláthová, kde 60 vyšivačiek viedli dve rehoľné sestry, a druhá v **Lopašove**.²¹

Postupne sa otvárali ďalšie školy a dielne. V čase najväčšieho rozkvetu mal spolok až 18 škôl v troch župách na území západného Slovenska: Bratislavskej, Trenčianskej a Nitrianskej. Učiteľkami boli podľa stanov spolku absolventky umeleckoremeselných škôl. V dvoch školách v Cíferi to bola Mária Hollósyová, ktorej od roku 1898 pomáhala absolventka umeleckopriemyselnej školy v Prahe Bohumila Lehmannová, v Zavare pracovala sestra Ubaldová, v Lopašove Lívia Zavzeldová,²² v Dubnici nad Váhom, kde školu založila grófká Harcourtová, Irma Ballnerová, v Budmericiach Karola Bartholdová, vo Voderadoch slečna Gajarská, v Piešťanoch Ida Udvarnoky, v Chorvátskom a Veľkom Grobe Katarína Brindzová a školu založenú L. Rosom v Papradne viedla Štefánia Mitická. Školy boli aj v Opoj, Križovanoch nad Dudváhom, Suchej nad Parnou, Košolnej, Dolnej Dubovej, Katlovciach a Smoleniciach. V týchto školách v roku 1911 spolok vzdelával a zamestnával až 1500 žien.²³ Kuriózna je sťažnosť arendárov zičovských majetkov z roku 1916 ponosujúcich sa na župnom úrade „na ženy vyhýbajúce sa poľným prácam, že radšej sedia pri vyšivačských rámoch“.²⁴

Šarlota Ziči založila v roku 1898 v Cíferi aj Dom sv. Alžbety, ústav vedený misionárskym rádom františkánok. Pozostával z charitatívneho útulku pre deti a dielni pre 80 dievčat na vyučovanie ručných prác a vedenie domácností. Organizoval prednášky o hygiene, telocvik, výlety, pikniky aj bály. Ústav mal dokonca príbytok s knižnicou pre 12 osôb určený na prázdninové kurzy učiteľiek ľudových a stredných škôl. Kresliarske a krajčírske dielne dievčat sa konali pod vedením absolventky školy umeleckých remesiel podľa starých vzorov. Pracovalo v nich 300 žien z 11 obcí.²⁵ V ústave vznikla kolekcia sakrálnych rúch na výročné omše

za rakúsko-uhorských panovníkov: polkruhový plášť – pluviál, kazula a dve dalmatiky vyhotovené podľa návrhu Márie Hollósyovej, s vyšitými dedikačnými textami, signovaním a vročením na vnútornej strane ornátov. Na výstave v Budapešti kolekcia získala odmenu 2000 korún a dodnes je súčasťou zbierok múzea ostrihomskej baziliky.

Vzácný je tiež farský súbor smútočných ornátov pre rodinu Ziči, ktorý je ich replikou na čiernom zamate, s elegantnou bielou výšivkou uzlíčkovým stehom so striebornými flitrami, s dedikačnými textami Domu sv. Alžbety, vročením 1901 – 1905 a signovaním.

K programu ústavu misionárook patrili aj divadelné predstavenia. Pre dramatické scény zo života patrónky sv. Alžbety Durínskej podľa scenára Šarloty Ziči navrhla Mária Hollósyová kostýmy inšpirované maľbami Fra Angelica, zdokumentované v bulletine s textom so šiestimi fotografiami z roku 1907.²⁶

Hlavnou inštruktorkou nových učiteľiek pre postupne vznikajúce školy Spolku Izabella bola návrhárka Mária Hollósyová v Inštitúte Hollósy v Cíferi.²⁷ Tam sa začínajúce učiteľky zaúčali neprebernému množstvu techník bielej prelamovanej výšivky inšpirovanej starodávnou technikou na vyťahovaných nitiach z čias talianskej renesancie, nazývanej „bílé šití“, vyhotovovaniu profánnych bytových textílií, záclon, obrusov, obrúskov, uterákov, posteľných prikrývkov či bielizne s monogramami pre výbavy neviest. Okrem toho bola v škole do virtuozity rozvíjaná technika „gátier“ – pavučinkových bielych výšiviek vo vystrihnutom dierovanom podklade na perforované šatky a čepce, letné dámske a detské šaty, blúzky, vreckovky, záclonky. Učiteľky dochádzali na výučbu hlavne v zimných mesiacoch – K. Bruderová z Vajnora, K. Brindzová z Veľkého Grobu a K. Kanišová z Čataja. Spolok Izabella vysielal Máriu Hollósyovú na výstavy a študijné cesty,

07 Chrbtová strana **Zlatej kazule** s reliéfnym znakom JHS a zrkadlovým úponkovým ornamentom, dolu vročenie 1899

Back of the Golden Chasuble with JHS embossed sign and mirroring tendril-shaped ornament, dated 1899 at the bottom

Foto: J. Schwarz

08 Detail prednej časti zlatej kazule husličkového strihu s vyšitým olemovaním, reliéfnymi úponkami a rozvilinami prevedenými zlatou niťou

Detail of the front part of the Golden Chasuble of violin-like style with embroidered edging, embossed tendril and leaf-shaped golden needlework

Foto: J. Schwarz

prednášky a kurzy na tému profánnych a sakrálnych textílií doma i v zahraničí (Španielsku, Francúzsku, Belgicku a Holandsku). Pri preberaní a organizovaní objednávok viedla korešpondenciu so šľachtickými dvormi, komunikovala s vládnymi činiteľmi a prijímala aj návštevy významných umelcov.

Po krajinskej hospodárskej výstave v Bratislave v roku 1901, kde jej výšivky získali prvú cenu, napísal moravský etnograf a zberateľ František Kretz príspevok o návšteve ciferskej školy a dielne do *Slováckych novín*: „... pretože exponáty z výstavy byly, zejména u odborníků, uznány za dokonalé [...] díla z ciferské dílny uměleckým vkusem a nádherou vynikaly nade všechny ostatní. Poznal jsem, že školu vede ruka dovedná, jemná, přímo geniální. Viděl jsem několik hotových věcí, zasnul jsem nad kompozicí a vzácným provedením [...] Žádná umělecká dílna neprovede lépe výšivky kostelních rouch, jako jsem viděl zde, byly to pravé kabinetné kousky uměleckého vyšívání. Slečna Hollósy ovládá zručně a mistrovsky všechny ty nejtěžší a nejjemnější techniky [...] kopie jsou jemné, plastické a měkké.“ Jeho závěrečný povzdech znel: „... v Uhrách mají vykonáno to, o čem my na Slovácku se teprve radíme, dlouho, bezvýsledně!“²⁸

Častým hosťom školy bol i slovenský etnograf Pavol Sochán, ktorý v tých časoch po domoch zbieral habánsku keramiku a odkresľoval jej ornamente. Štefan Hoza, vtedy učiteľ v Cíferi, píše o Hollósyovej vo svojej memoárovej knihe: „Pred prvou svetovou vojnou prijala návštevu rakúskeho expresionistického maliara Oskara Kokoschku, ktorý si u nej kúpil veľa výšiviek, aby nimi ozdobil svoj ateliér. Z Viedne prišiel

k nej na návštevu aj nemecký spisovateľ Gerhardt Hauptmann, spisovatelia Mór Jókai a Kálmán Mikszáth.“²⁹ Keďže spolok sa usiloval preniknúť výraznejšie do súdobej módy, vydal okolo roku 1913 **Ponukový katalóg Spolku Izabella**³⁰ s módnymi kolorovanými kresbami vyšívaných ľahkých dámskych secesných šiat, blúzok, opaskov, taštičiek, vreckoviek, neglizé, slnečníkov, detských sviatočných šatočiek, golierikov a obrusov.

V roku 1892 poveril minister obchodu **Gábor Baroš (Baross)** predajom výrobkov spolku istého bratislavského obchodníka. Neskôr túto úlohu prevzal Výbor pre domáci priemysel menovaný vládou v roku 1894.³¹ Centrála Spolku Izabella sídlila od roku 1898 na **Stefánia út (dnešná Štefánikova ulica)** v Bratislave, odkiaľ zásobovala vlastné obchody v Bratislave, Budapešti, Bruseli, filiálky vo Viedni, Londýne a prostredníctvom obchodníkov sa jej výrobky predávali tiež v Paríži a v Amerike. Zásielková služba uspokojovala dopyt v kúpeľných mestách, vybavovala objednávky a predaj na výstavách a rozosiela cenníky. Centrála rozdeľovala školám a dielňam potrebný materiál na prácu: dovážané vzácne damaškové, brokátové a hodvábné látky, žoržet, batist, patelát, vyšívacie nezosúkané hodvábné a bavlnené nite, kovové zlaté, strieborné a pozamentierske šnúry a strapce z Kühmayerovej továrne a Cvernovky (Zwirnfabrik) v Bratislave.³² V zázname z obecnej kroniky v Cíferi sa tiež píše: „V roku 1916 mali byť zhotovené v Cíferi korunovačné šaty pre kráľovnú Zitu, ale pre krátkosť času bol urobený len driek, čepiec zvaný diadém, črievičky a rukavice. Ostatné časti urobili v Pešti.“³³

09 Averz orolskej zástavy na hodvábnom ripse s portrétnym výjavom v medailóne a symbolmi spolku v rohoch a cípoch, 1923, 130 × 180 cm
Flag's front of the youth organisation Orel (Eagle) on a silk cord with a medallion portrait and the club's symbols in the corners and points, 1923, 130 × 180 cm

Foto: J. Schwarz

10 Botanicky verná výšivka lalie z antependia, maľba ihlou hodváhom na hodvábe, rozštepny steh

Botanically exact embroidery of a lily from the antependium, silk needlework on silk, split stitch

Foto: J. Schwarz

11 Detail detskej prístenky vyšitej stonkovým stehom bavlnkami na lanovom plátne
Detail of a child's curtain, embroidered with a herringbone stitch, with cotton yarns on linen cloth

Zdroj: CISÁROVÁ-MINÁRIKOVÁ, E. *Mária Hollósy (1858 – 1945). Znovuobjavené výšivky*. Bratislava, 2013, s. 56.

Keď sa okolo roku 1990 skupina nadšencov v obci rozhodla vytvoriť vlastivednú monografiu *Cifer*,³⁴ jej zostavovateľ a iniciátor zmapovania miestnej výšivky Ladislav Bernadič si k tomu prizval profesionálov a etnografku Jarmilu Paličkovú-Pátkovú. Až ona spracovala dlho obchádzanú výšivkársku obec, mužský a ženský kroj, výšivku a sčasti aj školu³⁵ z pohľadu ľudovej tvorby. Poznamenala ale, že „... zbierka sakrálnych textílií si žiada samostatné spracovanie [...] V liturgických textíliách môžeme obdivovať skutočné majstrovské diela, ktoré by mohli byť pýchou nie jednej z veľkých, známych európskych katedrál.“³⁶ Napriek tomu ani po rokoch o tvorbe Spolku Izabella nenájdeme v odborných³⁷ či popularizačných prácach takmer

žiadnu zmienku. Odevné diela Márie Hollósyovej sú našťastie zdokumentované na dobových fotografiách ateliéru Eduarda Kozicsa v zbierkach SNM-Historického múzea v Bratislave.³⁸ Veď patent blúzky Izabella bol najčastejšie replikovaný a vyvázaný model v celej našej odevnej pamäti. Vzhľadom na význam tvorby a originalitu autorky a jej spolupracovníčok by sa na toto jedinečné textilné kultúrne dedičstvo v našej histórii nemalo zabúdať.³⁹

Po rozpade Rakúsko-Uhorska v roku 1919 Spolok Izabella bez podpory štátu a šľachty zanikol, následne aj všetky jeho školy. Prežila iba dielňa v Cíferi, presťahovaná z veľkých zičiovských budov do menšieho objektu. Vyšivačky pracovali doma, bez výučby, podľa predlôh a mustier zo školy, ktoré

si odkreslovali a vymieňali. Svoje práce predávali na trhoch či priekupníkom z okolitých miest. Spolok Izabella nahradila nová spoločnosť Detva, ktorá zaviedla systém faktoriek zodpovedných iba za preberanie a distribúciu prác po domoch. Systém vzdelávania, výučby kresby, zdokonaľovania techník na vysokú profesionálnu úroveň budovaný 26 rokov začal pomaly zanikať. Hollósyová sa snažila školu zachrániť, no zostala jej len možnosť pracovať s niekoľkými kvalitnými žiačkami na cirkevných a svetských objednávkach. Medzi rokmi 1922 až 1927, keď sa klientela radikálne zmenila zo šľachtickej na spolkovú, dokončovali ešte posledné z rozmerných antependií pre tamojší chrám. Po bravúrnej čiernej kresbejnej línii obyčajného stonkového stehu vo

figúrach *Poslednej večere*, pocte renesančným majstrom grafiky signovanej autorkou v roku 1901,⁴⁰ nasledovali florálne témy. Zrkadlovito predvádzajú botanicky verné kvety v technike malby ihlou hodvábom, inokedy sú štylizované so secesnou noblesou, až napokon na baldachýne v geometrických tvaroch väzbového vyšívania dominuje *art déco*. Každá práca je vyhotovená vždy v inom materiáli, technike, s novým riešením tvaru nášivky zlatého plastického písma či znaku. Paradoxne, v tomto čase autorka v podstatne menších priestoroch, iba s desiatimi žiakmi, realizovala najväčšie návrhy obojstranných zástav. Stredové kompozície s medailónom lemovaným bordúrou s figúrou či portrétom umiestneným v centrálnej časti obklopenej písmom. Ornamentika pozadia je vždy komponovaná na diagonálu rohov žrdovej a cípov hlavnej lícnej časti, štylizácie a typom ornamentu vyjadrujúca účel, znak spolku či zasvätenie konkrétnej zástavy. Prvé dve, vytvorené pre mariánske kongregácie, majú v medailóne ženské postavy: sväticu Alžbetu Durínsku a Madonu – *Immaculatu* vznášajúcu sa na oblaku, vyšité technikou malby ihlou na aplikácii z hodvábu. Tretia zástava spolku Jednota orla má v centrálnom medailóne skvelú výšivku portrétu sv. Jána s orlom. Štvrtá, pre Spolok hasičov, znázorňuje postavu sv. Floriána hasiaceho oheň v insitnej krajinke. Posledným známym dielom vtedy už 69-ročnej autorky je monumentálna obojstranná zástava Slovenská koruhva z roku 1927, ktorá vyhrala súťaž pre velehradský chrám. Zrealizovala ju so svojimi vernými odchovankyňami na obrovskom ráme, pričom použila vzorkovnice výšiviek zo siedmich žúp Slovenska, ktoré náruživzo zbierala. Podľa Š. Hozu žiadne slovenské múzeum nemalo takúto bohatú historickú zbierku. Zberateľka vzorníkov roz-

parcelovala obdĺžnik reverzu zástavy z lanového plátna, „... na ktorom sa vraj najlepšie vynímajú slovenské ornamentey...“⁴¹ do 62 veľkých, malých, úzkych, štvorcových i obdĺžnikových políčok,⁴² aby na nich predviedla nielen bohatosť slovenskej flóry, rôznosť techník a štylizácií, ale aby nimi zmapovala aj krajinu a ľudí v nej. Dominantou averznej časti je Šaštínska Pieta obklopená krojovanými postavami všetkých typov ľudového odevu 19. storočia z rôznych žúp Slovenska.⁴³ V pravom dolnom leme bordúry je vyšitá drobná signatúra s menom autorky, v ľavom dolnom cípe reverzu text o práci a vyšívачkách. Po roku 1927 sa dielňa ešte dvakrát sťahovala, zakaždým do menších priestorov. Inštruktorka tam dožila svoj život „podivínky“ v skromnosti až biede,

uzavretá pred ľuďmi. Prijímala len návštevy detí svojich vyšivačiek, ktoré jej prinášali jedlo. Zomrela 15. apríla 1945 vo veku 87 rokov, pochovaná je v Cíferi.

Keď som pred 46 rokmi robila svoj vlastný výskum⁴⁴ pre teoretickú diplomovú prácu na VŠVU v Bratislave,⁴⁵ žili ešte niektoré žiačky vyšivačskej školy, ktoré o svojej učiteľke „frajlenke Holóške“ hovorili s veľkou úctou, obdivom a rešpektom. Vyrozpávali mi nielen jej osobný príbeh, ale aj autentické vety a rôzne príhody. Tiež to, ako finančne podporovala chudobné žiačky a ako škole odovzdávala všetky svoje poznatky. Popísali mi pracovné postupy pri kresbe, jej prenášanie na textilnú plochu, ukázali mi „vipisované“ kresby a mustry, vyšité bytové textilie, obrusy, podušky, fragmenty prác. Ich výroky

si udržiavam na papieri aj v pamäti. Sidónia Zelenická tvrdila, že „Holóška“ všetky dôležité kresby, figurálne kompozície, portrétné medailóny aj detaily kreslila a vyšívala celé dni sama, bez „švadleny“. Inšpiráciu nachádzala nielen v starých vzorníkoch, ale aj v okolitej prírode. Vraj v zime pozorovala a odkresľovala tvary námrazy zo zamrznutých okenných skiel objavujúc v nich rastlinné tvary, lístky kvetov, lupeňov... Údajne vedela vyšít kvet i s „chládkom“, čo je superlatív jej schopností v narábaní ihlou. Stehy kládla s presnou decentnosťou tieňovania drapérie tenučkým španielskym hodváhom a výjavy lúčnej kvetinovej kompozície v štýle *mille-fleur* stredovekých gobelínov maľovala niťou ako štetcom. V noci mala vraj pripravenú ceruzku a papier, aby mohla pohotovo zaznamenať motívy zo sna. S kresliarskou čistotou ich potom vyhotovila od pavučinkových vlásočnic po plastickú reliéfnu kresbu. Ako učiteľka bola prísna, keď nebola s robotou spokojná, všetko sa muselo vypárať. Každá žiačka sa špecializovala na to, čo vedela najlepšie: od jednoduchších profánnych k zložitým honosným sakrálnym textíliám, od reprezentančných objednávk panovníckych rodov po realizácie spolkového charakteru s použitím písma, znaku, loga. V roku 1998 sa mi podarilo zaujať tvorbou Spolku Izabella kurátorku zbierky textilu SNM-Historického múzea v Bratislave Magdalénu Zubercovú. Po dvoch rokoch vyhľadávania prác v obci Cífer a náročného objavovania dobových prameňov v archívoch s vedúcou knižnice VŠVU

Tatianou Vančovou sa nám podarilo skompletizovať výstavu.⁴⁶ Jej dôležitou súčasťou bol katalóg *Znovuobjavené výšivky – Mária Hollósy* s 87 farebnými reprodukciami diel autorky a textami oboch autoriek výstavy.⁴⁷ Nasledovala semestrálna téma k týmto výšivkám pre študentov textilu na VŠVU s výstavou ich prác.⁴⁸ Týmto výstavnými realizáciami, publikačnou a edukačnou činnosťou, ako aj ďalšími domácimi⁴⁹ a zahraničnými⁵⁰ aktivitami sa 130 rokov existujúca, no desaťročia nepovšimnutá tvorba Márie Hollósyovej a Spolku Izabella stala opäť zaujímavou pre široký okruh kultúrnej verejnosti. Dokazuje nám, že kreativita žien 19. storočia tvorí naše ojedinelé textilné kultúrne dedičstvo.

Od 30. septembra 2017 sú niektoré diela Márie Hollósyovej ako ornáty, antependiá a zástavy so stuhami nainštalované v Pamätnej izbe sakrálnaj výšivky na rímskokatolíckom farskom úrade v Cíferi. ▲

POZNÁMKY

- 1/ *Az Izabella Háziipar Egylet 1901 évi jelentése – Jahresbericht des Isabelle Hausindustrie-Vereines über das Jahr 1901*. Bratislava, 1902.
- 2/ *Pressburger Zeitung*, 27. august 1900, roč. 137, č. 234, s. 2.
- 3/ KOVÁČ, D. et al. *Kronika Slovenska I*. Bratislava : Fortuna Print, 1998, s. 587. ISBN 80-88980-08-9.
- 4/ PÁTKOVÁ, J. *Ľudový odev v okolí Trnavy*. Bratislava : SVKL, 1957; TORANOVÁ, E. *Výšivky minulých storočí*. Bratislava : Tatran, 1984, s. 82, 134.

- 5/ LUDVÍKOVÁ, M. *Moravská lidová výšivka*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1986.
- 6/ *Kronika obce Cífer*. 1936. Rkp.
- 7/ z. s. [Zichy, Sarolta]. A Felvidék himzö háziipara. In *Vasárnapi Ujság*, 1898, roč. 5, s. 221-228.
- 8/ *Az Izabella Háziipar Egylet 1904 évi jelentése – Jahresbericht des Isabelle Hausindustrie-Vereines über das Jahr 1904*. Bratislava, 1905.
- 9/ POČISK, J., URMINSKÝ, J. 735. výročie prvej písomnej zmienky o obci Opoj. Trnava : Obecný úrad Opoj; Západoslovenské múzeum Trnava, 2001, s. 11, 63, 67, 69, 93, 101, 106.
- 10/ Vizualný výskum autorky v depozitári starej farskej budovy v obci Opoj; BOHUNICKÁ, HILDA. 2001. Osobná komunikácia.
- 11/ PALČKOVÁ, J. Spolok Izabella trochu inak, alebo storočnica jednej inštitúcie. In *Slovenský národopis*, 1995, roč. 43, č. 4, s. 498.
- 12/ ZELNICKÁ, SIDÓNIA – KRAJČOVIČOVÁ, MÁRIA. 1971. Osobná komunikácia s pôvodnými vyšivačkami v obci Cífer.
- 13/ NOVÁK, A. Umelecký remeselník z Cífera. In *Cífer : Vlastivedná monografia*. Bratislava : Obzor pre Obecný úrad Cífer, 1991, s. 319.
- 14/ Damenkleidung... jugentlichen Modell aus der Stickerei-Schule von Marie von Hollösy in Cziffer... In *Die Modenwelt*, 1895, roč. 30, č. 18, s. 208-209, 213.
- 15/ HEISZLER, V., SZAKÁCS, M., VÖRÖS, M. *Ein Photoalbum aus der Hause Habsburg : Friedrich von Habsburg und seine Familie*. Budapešť, 1989. ISBN 963-13-2675-6.
- 16/ [Pavel]. Diela arcikňažny Izabelly. In *Nový domový kalendár*, 1911, roč. 26, s. 1-8.
- 17/ *Frauen-Verein zur Unterstützung der Stickerei-Hausindustrie in Pressburg und Umgebung*. Centrála Spolku Izabella vydala Ponukový katalóg Spolku Isabelle Haussindustrie-Verein, Bratislava, 1913.

12 Detail kvetinovej uzličkovej výšivky hodvábnou naturálnou niťou s mriežkovaním a flitrami zo smútočného ornátu

Detail of floral loop embroidery using natural silk yarn, with lattice and sequins from a funeral robe

Foto: J. Schwarz

13 Pohľad do expozície Pamätnej izby sakrálnej výšivky Marie Hollósy v Cíferi

Memorial Room's exposition of Mária Hollósy's sacral embroidery in Cífer

Foto: J. Schwarz

18/ KRAJNIAK, E. Slovenské výšivky. In *Časopis Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci*, 1903, roč. 20, č. 77, s. 3-4.

19/ Z. s. [Zichy, Sarolta], cit. 7, s. 221-228.

20/ Na podšívke kazuly je nápis: *Na počesť Ich cisárskych kráľovských Výsostí Františka Jozefa I. a Alžbety pri príležitosti tisícročného jubilea „Spolok Izabella“ v Bratislave. Vyšivali ženy obce Cífer pod vedením rempe-hollosi Márie Hollosy.* 1896, Matejev kostol v Budapešti.

21/ Z. s. [Zichy, Sarolta], cit. 7, s. 221-228.

22/ HOLÉCZOVÁ, E. *Výšivka z okolia Trnavy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 121. V poznámke O školách Spolku Izabella a ich učiteľkách.

23/ [Pavel], cit. 16, s. 1-8.

24/ PALIČKOVÁ, cit. 11, s. 498.

25/ **Bohumila z Lehmannu**. *Die Werkstätten der hl. Elisabeth von Ungarn in Cífer, Komitat Pressburg*. 1913.

26/ JANKOVIČ, V. Dejiny obce Cífer do roku 1989. In *Cífer : Vlastivedná monografia*. Bratislava : Obzor pre Obecný úrad Cífer, 1991, s. 57-58, 76.

27/ Cit. 8.

28/ KRETZ, F. V ciferské lidové dílně. In *Slovácké noviny*, 17. september 1904.

29/ HOZA, Š. *Ja svoje srdce dám*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1989.

30/ Cit. 17.

31/ Z. s. [Zichy, Sarolta], cit. 7, s. 221-228.

32/ TORANOVÁ, cit. 4, s. 82, 134.

33/ Cit. 6.

34/ BERNADIČ, L. (red.). *Cífer : Vlastivedná monografia*. Bratislava : Obzor, 1991. ISBN 80-215-0188-X.

35/ PALIČKOVÁ, cit. 11, s. 498.

36/ KOVÁČ, cit. 3, s. 587.

37/ PALIČKOVÁ-PÁTKOVÁ, J. Tradície a kultúra. In *Cífer : Vlastivedná monografia*. Bratislava : Obzor pre Obecný úrad Cífer, 1991, s. 176-183.

38/ SZABÓOVÁ, N. *Spolok Izabella, výtvarná produkcia spolku v rokoch 1895 – 1918*. 2017. Diplomová práca. Univerzita Komenského v Bratislave. Filozofická fakulta.

39/ Do roku 1918 boli tieto textilie vystavované na významných výstavách vo Viedni, Bruseli, Petrohrade (nakúpila ich cárovná), Glasgowe, Londýne, Ríme, Drážďanoch, Berlíne a v Amerike. Ocenenia Grand Prix na svetových výstavách: Paríž 1900, St. Louis 1904, Liège 1905, Miláno 1906, Paríž 1913.

40/ Text vyšitý na pravom konci antependia: *Na pamiatku 8-ročného jestvovania výšivkárskeho umeleckého remesla*. Pokračovanie v ľavom medailóne: *Vyšili rempe Hollosi – Hollosy Mária a jej pracovníčky – 1901*.

41/ HOZA, Š. Slovenská zástava na Velehrade. In *Nový svet*, 1927, č. 13, s. 11.

42/ Vyšitý text v ľavom pozdĺžnom poličku: *Sostavené zo starodávnych slovenských prvkov v pôvodných farbách zjemnené, ktoré pochádzajú zo 7 stolic Slovenska dla návrhu a pod vedením Márie Hollósy pracovali ciferské ženy a devy*.

43/ Pod kompozíciou je vyšitá reliéfná vysoká výšivka zlatou kovovou niťou – akusulptúra s vročením 1927 a dedikačným textom *Venujú slovenskí pútnici vamberckí na pamiatku 1100. cyrilometodejskú*.

44/ Vizualný výskum autorky na rímskokatolíckom farskom úrade, v sakristii Kostola sv. Michala Archanjela a na úrade MNV v obci Cífer, 1971.

45/ CISÁROVÁ, E. *Mária Hollósy*. 1972. Diplomová práca. Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave, ateliér voľnej maľby a gobelínu.

46/ Výstava V Spolku Izabella striebrom, zlatom šili... Mária Hollósyová a vyšivačky z Cífera, Bratislavský hrad (SNM-HM), 23. 11. 2000 – 17. 6. 2001. Expozíciu tvorilo 7 ornátov, 12 antependií, 4 zástavy z farského, hasičského a orolského depozitu v Cíferi, Velehradská zástava, textilie z dedičstva vyšivačiek: model živôtika korunovačných šiat, krstná deka, detská prístenka, obrus, vankúše, orolský záves z múzea v Ružomberku a dobová fotodokumentácia. Depozitár SNM-HM: variácie blúzky Izabella,

dámske sľečníky a taštičky, torzo zachovanej dokumentácie z centrálnej spolku.

47/ CISÁROVÁ-MINÁRIKOVÁ, E. *Mária Hollósy : Znovuobjavené výšivky 1858 – 1945*. 2. vyd. Bratislava : VŠVU a KTV, 2000. ISBN 978-80-971468-0-1. Katalóg výstavy bol súčasťou projektu Phare **Európska škola na rozvoj netkaných textílií, s podmienkou podpory kultúrneho dedičstva stredoeurópskych krajín v korelácii so súčasným výtvarným dianím**.

48/ Téma znela **Od kópie fragmentu historickej textilie po jej interpretáciu s použitím výšivky, perforácie, koláže**. Výsledky boli prezentované na výstave **Dotyky s historickou výšivkou**. Ateliér voľnej textilnej tvorby VŠVU v Galérii umenia v Nových Zámkoch (7. 6. – 14. 7. 2001, katalóg **Pocta historickým výšivkám**, VŠVU Bratislava 2001).

49/ V roku 2008 vydal Obecný úrad v Opoji v spolupráci s VŠVU katalóg výstavy so 16 dielami M. Hollósyovej (CISÁROVÁ-MINÁRIKOVÁ, E. *Mária Hollósy, 1892 – 1927 : Znovuobjavené výšivky*). V roku 2012 vydal Obecný úrad v Cíferi 2. doplnené vydanie katalógu prác M. Hollósyovej so 120 reprodukciami (CISÁROVÁ-MINÁRIKOVÁ, E. *Znovuobjavené výšivky*). V tom istom roku bol natočený videodokument P. Pčolku **Svetoznáme výšivky z Cífera** ocenený v súťaži Cineama a v rakúskom **UNICA** 2013. Nela Szabóová obhájila v roku 2017 na FiF UK diplomovú prácu o Spolku Izabella (1895 – 1918) ocenenú Cenou rektora. S Jozefom Schwarzom sme 30. septembra 2017 na rímskokatolíckom farskom úrade v Cíferi otvorili Pamätnú izbu sakrálnej výšivky Márie Hollósy, architektonické riešenie spracoval Andrej Botek.

50/ V júni 2002 sa konala v Barcelone konferencia Európskej textilnej siete (ETN) Textilné kultúrne cesty krajín Európy. Pri tejto príležitosti som zmapovala slovenskú textilnú kultúru 14. – 20. storočia. ETN akceptovala 7 hesiel, medzi nimi aj zbierku výšiviek M. Hollósyovej z farského depozitára v Cíferi. Pozri CISÁROVÁ-MINÁRIKOVÁ, E. Slovenská textilná kultúra. In *Textilforum*, 2000, č. 3.